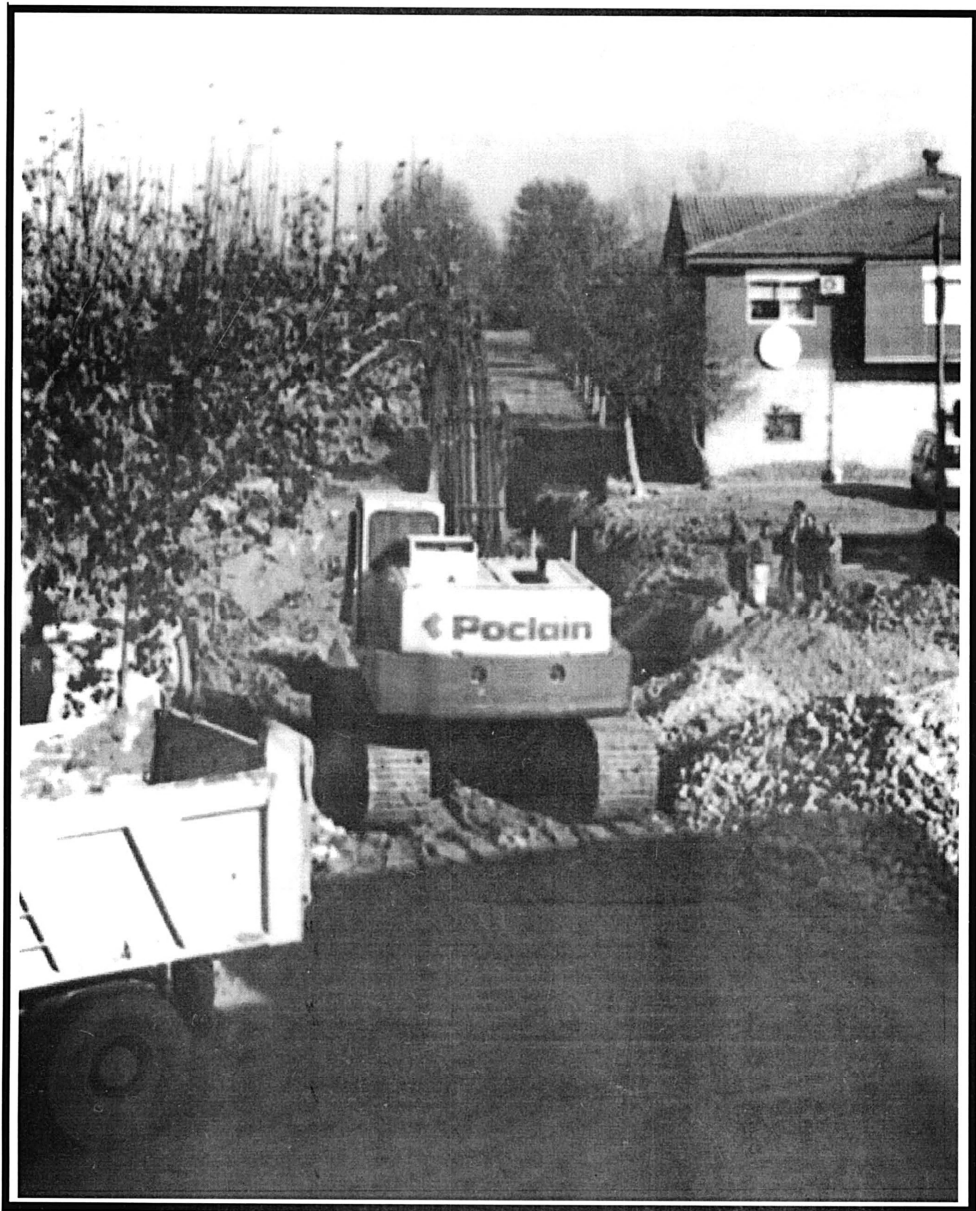

núm. 177

La Femosa

Revista d'opinió i informació local
ARTESA DE LLEIDA, novembre-desembre 1998

La Femosa

novembre-desembre
[177, 1998]

Edita l'Agrupació Cultural
La Femosa,
carrer dels Gallarts, 7.
25150. Artesa de Lleida.

*

*Aquesta
publicació local
rep el suport de:*

Generalitat de
Catalunya
(Dept. de Cultura).

Diputació de Lleida
(Institut d'Estudis Ilerdencs).

Ajuntament
d'Artesa de Lleida.

Els articles que apareixen a les
planes de *La Femosa*
reflecteixen únicament l'opinió
de llurs signants.

2a. època.
Dipòsit Legal:
L-264-1981.

PÒRTIC

Encara que a la pàgina núm. 3 de LA FEMOSA hi segueixi havent el logotip del nostre Ajuntament com a estament que dóna suport econòmicament a aquesta publicació, el cas és que des de fa uns quants anys no hem rebut cap subvenció. El motiu, diu en Ramon Gallart, Alcalde d'Artesa, és que aquesta revista és molt partidista (és, con si diguéssim, portaveu de l'oposició) ha publicat algun article on l'acusen, entre altres coses de «antidemòcrata».

Poques revistes hi deu haver a Catalunya que, des d'una posició **totalment independent**, intenti ser tan imparcial en els seus judicis (sempre manifestats exclusivament des d'aquesta mateix pàgina del **PÒRTIC**) com la nostra. LA FEMOSA és, però, una revista oberta a totes les col·laboracions i a totes les opinions que ens arriben a través dels nostres lectors o de qui vulgui fer-ho. Mai no hem censurat cap article ni n'hem deixat de publicar-ne cap pel seu contingut si aquest va signat, tot i que acceptem (això ho hem dit sempre) que l'article pugui aparèixer amb pseudònim si així el seu autor ens ho demana expressament. Per això mateix no podem entendre que el nostre Alcalde ens acusi de partidistes i que, per aquesta raó, es negui a donar-nos cap mena de subvenció.

La revista LA FEMOSA és, sense cap dubte, un dels instruments de culturalització més importants que tenim a Artesa des de fa més de trenta anys. Ha estat i és encara el vehicle més eficaç per la normalització de la nostra llengua, històricament tan mal tractada. Des de les seves pàgines s'ha fet conèixer la història del nostre poble, s'ha divulgat el nostre patrimoni arqueològic, com tot el que fa referència cultura popular local. Ha divulgat les opinions dels amants de la natura i del medi ambient i així com un llarguíssim etcètera d'altres temes de capdal importància pel nostre desenvolupament cultural.

Totes les persones, homes i dones que amb la nostra feina fem possible que LA FEMOSA arribi puntual a les llars artesenques, ho fem amb tota honestat i amb la il·lusió i l'esperança que la nostra tasca sigui veritablement profitosa pel nostre poble.

És evident que amb subvencions del nostre Consistori o no, seguirem com fins ara treballant des de la nostra posició **totalment independent i totalment imparcial** de qualsevol tendència política, per enfortir la cultura dels artesenques i de tot allò que, de lluny o de prop, ajudi al nostre poble a ser més tolerant, obert i solidari.

LA FEMOSA CUINA

ENTRANTS DE BRACETS DE PATATA

INGREDIENTS

Un quilo de patates

INGREDIENTS PEL FARCIT

Olives

Tonyina

Pernil dolç i salat

Truites a la francesa o ou dur

pebrot escalivat

Es bullen les patates amb aigua i sal. Una vegada cuites, s'aplanen amb una forquilla.

En un tovalló s'hi posa una cullerada de patata i doblegant el tovalló aplanarem la pasta de la patata ben plana, en forma de quadrat: Quan el tovalló estigui ben pla el destaparem i damunt de la patata hi ficarem una cullerada dels ingredients de farcir que, prèviament, haurem barrejat en un plat.

Amb el mateix tovalló, es caragola fent que quedi com un braçet.

Una vegada fets tots els braçets, els cobrirem amb maionesa i els guarnirem amb tires de pebrot escalivat.

Es poden presentar tots junts en una plata o bé individuals damunt de triangles de paper de plata.

Ho podem acompanyar amb escarola, tomata i olives.

PASTÍS DE PINYA

INGREDIENTS:

Un pot de pinya d'un quilo

Mig quilo de sucre

Mig quilo de nata muntada amb sucre

Tres làmines de cola de peix petites o dues de grans.

Desfarem les làmines de cola de peix, tallades a trossets, en un pot, amb el suc sobrant de la pinya. El posarem al foc a que s'escalfi sense que arribi a bullir, tot remenant-ho bé.

Quan la cola de peix ja estarà desfeta, la colarem en un pot on ja hi tindrem la pinya tallada a trossets, el sucre i la nata. Ho passarem tot pel «minipimer» i ho abocarem en un motlle untat amb sucre cremat, com si fos per fer un flam. Es posa a la nevera un dia per l'altre.

Es pot guarnir, prèviament, posant damunt del sucre cremat quan encara està calent (a la base del motlle), rodanxes de pinya i cireres confitades al centre de cada rodanxa. Després, quan el sucre cremat ja es fred, hi tirarem la pasta.

INDEX

PÒRTIC	3
LA FEMOSA CUINA	4
NOTES I NOTÍCIES	6
ESTAMPES INCONNEXES DE NADAL	
<i>Der Adolf</i>	10
CARTA ALS REIS DE L'ORIENT	
<i>Der Maria</i>	11
LA CARA ANÒNIMA DE L'ESGLÉSIA	
<i>Der Anna</i>	12
EL TERME D'ARTESA I EL T.G.V.	
<i>Der A. Costafreda</i>	13
DES DE VERDÚ (un tal G. GALLART d'ARTESA)	
<i>Der Ramon Boleda i Cases</i>	14
MOTS ENCREUATS	
<i>Der M. A. N.</i>	16
L'EPIDÈMIA DE GRIP DE 1918 A ARTESA	
<i>Der Josep Gallart i Maria Rodríguez</i>	17
EL REPORTATGE (els grafitis d'Artesa)	
<i>Der R. Serra</i>	23
COSES DEL FOLKLORE	
<i>Der A. C.</i>	27

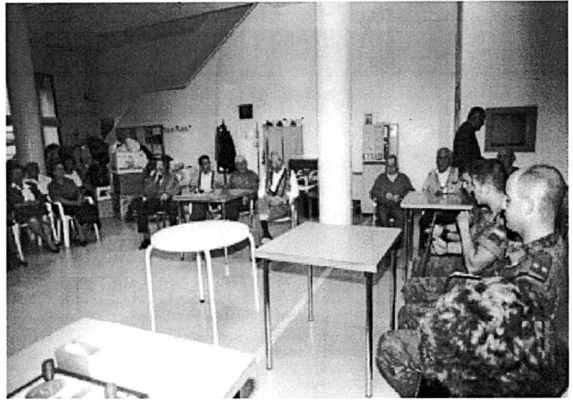
PORTADA:

Obres al col·lector general

NOTES I NOTÍCIES

VISITA DE L'EXERCIT:

A darrers del mes d'octubre, durant uns dies han estat més o menys presents al nostre municipi un grup de militars que feien tasques de reconeixement del territori. Aquest grup estava acampat a la zona de les piscines de Puigverd de Lleida, i va realitzar dues xerrades: una al col·legi i l'altra a la Llar de jubilats on entre altres van exposar la problemàtica Bòsnia, atès que en marxar d'aquesta zona anaven directament a Bòsnia. Per aquest motiu es va recollir roba d'abric i sabates a la Llar de Jubilats per ajudar humanitàriament la gent de Bòsnia.

Pancarta antimilitarista que va apareixer aquells dies penjada a les escoles

CASTANYOT 98:

Sota aquest nom l'Associació de Joves d'Artesa de Lleida (AJALL) ha organitzat per 4rt. any consecutiu la festa de la castanyada.

Aquesta festa s'inicia amb un sopar ofert a la sala de la llar del poble, servit per la

Junta dels joves i al qual s'hi pot apuntar tot aquell que vulgui gaudir d'una vetllada jove i animada.

Després del sopar es va fer una actuació de Karaoke, la qual va anar seguida de música per a ballar a càrrec de la disco mòbil MOBIL BAND, que va donar pas a l'actuació musical dels NOIS DE LA MARE, grup amb molta marxa que ja havia estat a Artesa a la festa que l'AJALL va organitzar el mes de juliol passat.

Tot aquell que no va anar al sopar però que després va voler apuntar-se a la festa ho va poder fer pagant una petita entrada.

La sala s'omplí de gom a gom i la gent jove d'edat o d'esperit s'ho va passar d'allò més bé fins ben entrada la matinada.

ELECCIONS A CAMBRES AGRÀRIES

Presentació de la candidatura de la U. P.

El dia 13 de desembre se van celebrar a Catalunya les eleccions a les Cambres Agràries. En aquestes eleccions només tenen dret a votar-hi les persones físiques o jurídiques que estiguin afiliades al règim especial agrari per compte propi i els treballadors autònoms per activitat agrària, ramadera o forestal. A Artesa el nombre total de possibles votants és de 118, nombre molt baix i

que en certa manera ens demostra la disminució progressiva de pagesos i pageses.

Amb les eleccions a Cambres Agràries es van escollir les organitzacions professionals més representatives que passaran a integrar els plens de les cambres agràries.

Dues són les candidatures que hi van concórrer: J.A.R.C.- A.S.A.J.A. i UNIÓN DE PAGESOS.

Dels 118 possibles votans, ho van fer només 55 persones, que representa el 45'24

per cent. El resultat fou el següent:

UNIÓ DE PAGESOS.....	48 vots
J.A.R.C.-A.S.A.J.A.....	7 «

CAMPIONAT PROVINCIAL DE VELOCITAT SOBRE TERRA

15 de novembre de 1998

El circuit d'autocròs de la Bassa del Pla, va ser l'escenari de la celebració d'una de les proves puntuables pel Campionat provincial de velocitat sobre terra el passat diumenge dia 15 de novembre. Al llarg de l'any són diferents les proves i activitats que es desenvolupen en aquest circuit organitzades per part del grup AMICS DEL MOTOR D'ARTESA DE LLEIDA.

OBRES A LA TRAVESSIA DELS GALLART

La Travessia dels Gallart és el darrer carrer podríem dir històric, és a dir, no de nova creació, que situat al vell mig del municipi encara estava pendent de pavimentació.

Els treballs de la seva urbanització van iniciar-se el dia 26 de novembre i suposen un cost d'aproximadament 1.500.000 Ptes.. de les quals el municipi n'assumeix el 50% i l'altra 50% l'assumeixen els veïns que es veuen directament afectats i beneficiats per aquesta obra.

CONSTRUCCIÓ DEL COL·LECTOR AL PASSEIG DEL CEMENTIRI

El col·lector general que recull la totalitat de les aigües residuals del municipi es troba situat al Passeig del Cementiri i va a desembocar a la Femosa. Aquest col·lector té un tram inicial d'uns 100 metres que es canalitzava amb dues canonades de 30 i 40 cm. de diàmetre, el qual posteriorment passats els 100 metres es transformava en una sola canonada de 100 cm.

L'obra que l'Ajuntament vol dur a terme consisteix a eliminar les dues canonades i fer-n'hi una de 100 cm i més fonda, per tal que tot el tram del col·lector general sigui de 100 cm. El pressupost d'execució segons projecte és d'uns 5.800.000 Ptes.. i les obres s'han iniciat el dia 27 de novembre de 1998.

APROVACIÓ DEL CONVENI PER LA REALITZACIÓ DE LA PLANTA POTABILITZADORA

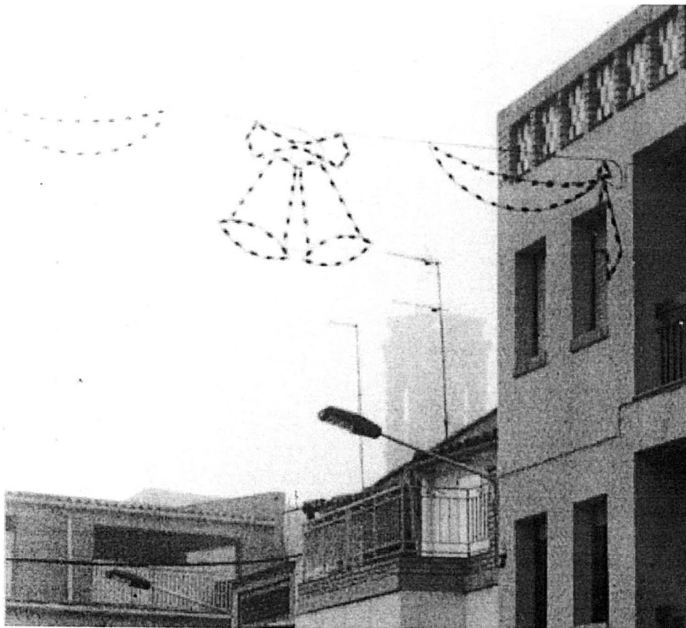
El Ple de l'Ajuntament del dia 27 de novembre va aprovar el conveni a signar amb la Junta d'Aigües de Catalunya i l'empresa pública Gestió d'infraestructures SA, en relació a l'execució de les obres relatives al projecte de PLANTA POTABILITZADORA, DIPÒSITS I CONNEXIONS A LA XARXA D'AIGUA POTABLE D'ARTESA DE LLEIDA (Segrià).

A partir d'ara caldrà esperar doncs a què GISA liciti l'obra i es preveu que en un termini d'uns quatre mesos s'iniciïn les obres.

ESPORGA VOLUNTÀRIA DE PINS

L'Ajuntament va trametre una circular a tots els veïns del municipi per tal de demanar la col·laboració de voluntaris per esporgar els pins que estan plantats en terrenys municipals, a la zona del secà.

L'esporga de pins estava prevista de dur-se a terme tots els matins dels dissabtes i diumenges del mes de desembre i gener, si bé val a dir que la primera jornada fou suspesa, atès que no hi va haver ningú que volgués col·laborar-hi.

Detall de la nova, moderna (molt acolorida), però molt poca, il·luminació nadalenca d'enguany

ESTAMPES INCONNEXES DE NADAL

Com la fruita dins d'un pot confitada
que es conserva dolça, sempre igual,
així la gent conservem, esperançada,
el missatge sempre intacte del Nadal.

Torrans i avellanes,
les més ensucrades,
com és tradició.
Fred i bufandes,
llums i garlandes
i molta il·lusió.

Sopes de brou,
la mula i el bou
i el gran caganer.
Per tots un bon sou
i als joves pa tou
i per als vells també.

Amb llumets per la nit
l'arbre és guarnit.
La taula parada
i el gall ben farcit.
Si fa fred l'abric
i l'estufa engegada.

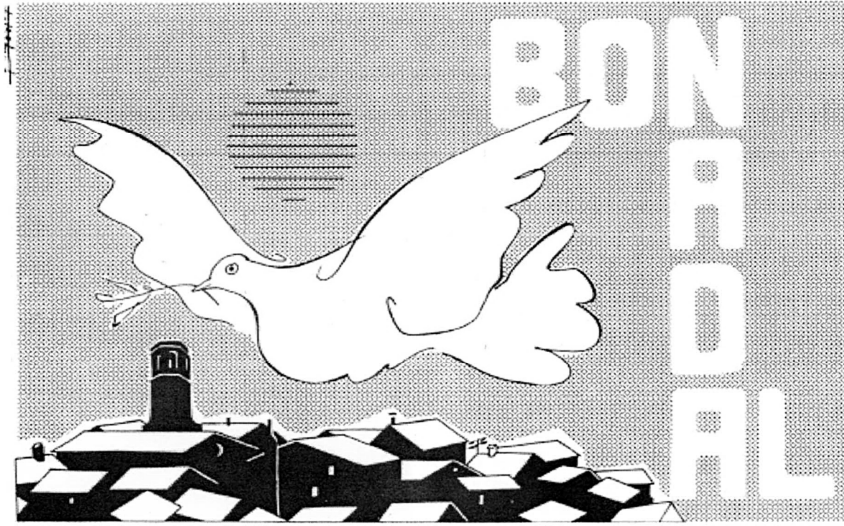
Pels petits el tió
que a cops de bastó
el faran cagar.
I els reis de il·lusió
regals al mitjó
hauran de deixar.

Josep i Maria
i dins l'Establia
el bon Jesuset.
Per aquest dia
també amnistia
per un tal Pinochet.

Que vingui el Nadal amb la fe i l'esperança
de la Justícia Divina en aquest món humà.
Que vingui el Nadal i que, sense recança,
ens doni a tots un cor que sàpiga estimar.

Adolf

CARTA ALS REIS DE L'ORIENT

Estimats Reis de l'Orient:

Les nenes i els nens d'Artesa de Lleida voldríem una plaça on hi hagués tobogans, gronxadors, un sorral per fer castells, estructures per enfilar-se, casetes de fusta o de plàstic, cistelles per a jugar a bàsquet i porteries per a jugar a futbol.

També voldríem una font on poder veure i bancs de fusta per als pares i els avis que ens hi acompanyin, que a l'estiu hi toqui l'ombra i a l'hivern força sol, i una tanca sense forats perquè no s'hi pixin els gossos ni els gats.

Tot això us ho demanem per poder anar a jugar.

Que tingueu un bon viatge i arribeu ben aviat!

Adéu.

Maria

LA CARA ANÒNIMA DE L'ESGLÉSIA

L'altra dia parlava del «cap de l'elefant» com una cosa curiosa del nostre poble, però ho feia amb la intenció de demostrar que de curiosos, els artesencs, no en som gaire. La gent passa i passeja pels carrers i «places» del poble sense adonar-se dels petits detalls que ens envolten i que, en alguns casos són ben curiosos o, si més no

Ens qüestions del poble, més que curiós, jo sóc un autèntic xafarder. Escurto amb veritable avidesa tots els racons i raconets possibles per a trobar-hi qualsevol cosa que pugui despertar la meua imaginació. A vegades hi ha alguna sorpresa que compensa aquesta dèria; sorpresa que em deixa amb un pam de nas perquè, encara que cerqui respostes no puc resoldre tots els meus interrogants que allò em suggereix.

Com és comprensible, allí on més m'he entretingut mirant i remirant les pedres, és el l'edifici de l'església: aquest imponent (imponent per la grandària, no per la seua bellesa) edifici construït fa uns 250 anys, quan el poble d'Artesa tenia, segons la tradició oral que la història confirma, unes 29 cases, o sigui, uns 140 o 150 habitants. Què els va passar pel cap als nostres rebesavis per fer una església tan gran amb la poca gent que i havia? D'on van treure tanta pedra per aixecar l'edifici? Com punyeta, tant poca gent, van ser capaços de pagar la seua construcció? i etc. etc. de preguntes.

Hem de creure que la immensa majoria de pedres que basteixen les parets del nostre temple parroquial, els artesencs de llavors les tenien molt a prop del seu abast. Pedres d'altres edificis ja segurament enrunats (com el castell, per exemple) i la pedra de les muralles, els trams enrunats i els que quedaven encara en peu. devien d'arreplegar tota la pedra que tenien més a la vora: la resta la van anar a extreure de els pedreres del terme. Que l'església esta bastida majoritàriament amb pedres reaprofitades, si som una mica observadors i els n'adonarem de seguida. És per això hi ha tantes pedres amb senyal de picapedrer (més de vint senyals diferents, segons llegim a un article publicat a LA FEMOSA al núm.. 23 -juny de 1978-, signat per A.C. i R.S.). Senyals de picapedrer que en

l'època de la construcció de l'església ja no s'estilaven. Hi ha també pedres amb senyals clars d'haver format part d'altres edificis i, fins i tot, hi ha una estela funerària que segurament ja feia molt de temps que havia estat desplaçada de la fossa per on havia estat esculpida, i encara d'altres pedres amb gravats que no tenen res a veure amb l'edifici on són ara.

Dins d'aquest conjunt de pedres reaprofitades, en sobresurt una que a mi sempre m'ha tingut intrigat. És un cap de persona, una cara anònima qui mira cap el carrer del Portal, al tram de paret bastit amb pedra no treballada, gairebé davant per davant d'on hi havia la portalada d'entrada a ca l'Ambrosi, abans de la reforma d'aquesta casa. Posada, però, a molta aixecada, a la dreta i per sobre de la segona finestra (comptant des de la capçalera del temple) i per sota de la quarta obertura o finestreta de més amunt. Què hi fa aquella petita cara, tota sola, en mig d'aquella immensa paret? Què representa aquest cap? És la part d'una escultura de l'església vella, del castell o del portal de la muralla? Per què els paletes no la van col·locar en una part més baixa de la paret on la gent la pogués veure millor?. Veieu? tot són interrogants i més interrogants. No hi ha respostes, però la imaginació pot pensar el que vulgui.

Arna

EL TERME D'ARTESA

I EL TREN DE GRAN VELOCITAT

Tothom ho sap. El tren de gran velocitat (TGV) creuarà de mig a mig i d'Est a Oest el nostre terme. Ningú és capaç de negar que qualsevol mitja de comunicació és important pel desenvolupament econòmic d'un país. Un país o territori ben comunicat amb la resta de països o territoris, és sempre un país capdavanter. El progrés econòmic, avui, passa per les bones comunicacions i el TGV n'és una d'important. Si dic això que tothom sap, és només per fer notar que sí, que sí que el país segurament en sortirà guanyant, però, el nostre poble i el nostre terme quin profit en trauran?.

D'antic, només el curs fluvial de la Femosa era el que posava un petit entrebanc al viatger (persona o animal) que volia creuar el terme de Nord a Sud o a l'inrevés. La Femosa només gosava barrar-los el pas en temps de fortes pluges, ja que, pel seu escàs cabal en la resta de temporades, tothom era capaç de travessar-la sense mullar-se els peus, si aprofitava els guals naturals que hi havia. Van venir, però, els temps moderns i amb ells el canal d'Urgell (acabat el 1865) que dividiria el terme en dues meitats gairebé iguals; una de reg i una altra de secà. Aquí no hi hauria guals per a travessar-lo, sinó ponts. Tres en concret al nostre terme, el de la Serra al pas del camí de Matxerri, el pont de la carretera d'Aspa i el de la carretera de Sant Espirit. Més tard vindria el ferrocarril (Tarragona-Lleida-Saragossa. inaugurat al 1879) que tallaria també el terme d'Est a Oest, les vies del tren, però, no serien cap barrera per les persones o bèsties que volguessin anar de Sud a Nord del terme caminant, com tampoc ho seria la carretera que va de Lleida a Castellldans construïda a primers d'aquest segle. Un altre tall del terme, encara, va estar el subcanal d'Urgell (començat al 1932), els

ponts i canaleres (canaleres per on circula l'aigua dels regs del canal d'Urgell) serien els únics camins per passar-lo. Els canals i el ferrocarril, però, no farien greument el paisatge i ensem eren veritables motors del nostre desenvolupament econòmic, per la qual cosa valia la pena de patir les seues conseqüències.

El primer gran i veritable estripament del terme el va causar (anys setanta) la construcció de l'autopista. L'autopista no només talla, sinó que tanca (amb barreres metàl·liques) qualsevol possibilitat de travessar-la si no és pels dos únics ponts que hi ha al terme, el del camí de Matxerri i el de la carretera d'Aspa. L'autopista així tancada, ja gairebé no és ni terme d'Artesa. Els artesencs si hi volem accedir-hi, hem de pagar, com tothom, peatge i la fauna terrestre (serps, conills, llebres, guineus...) si l'han volguda travessar, ho han pagat molts cops amb la seua vida.

El pas del tren de gran velocitat, serà encara una ferida més greu pel nostre entorn, no només per la gran franja de terreny que agafa (barrada amb tanques) sinó, sobretot, pel xiscle i el fimbreg estrepitós del monstre de rodes metàl·liques, que passarà de llarg i veloç per la nostra vora, sense importar-li que el nostre ritme de vida sigui més pausat i tranquil i que ell, com les altres demostracions de progrés, ens deixi el terme (el terme, que és el nostre entorn natural on voldríem viure tranquils) trinxat i dividit per sempre més.

No podem ni volem anar contra el progrés, però si el progrés (aquesta mena de progrés) passés una mica més lluny de casa, seria molt millor per a la tranquil·litat del nostre poble. Ens ha tocat a nosaltres i no en podem presumir, perquè de fet, aquest progrés, ara per ara només serà pels altres.

A. Costafreda

DES DE VERDÚ

(UN TAL GASPARD GALLART D'ARTESA)

Fa un grapat d'anys, que un grup de joves capitanejats (amb el bon sentit de la paraula) per Adolf Costafreda, visitaven Verdú. Volien conèixer de prop els materials arqueològics reunits a casa meua, alguns salvats de perilloses destruccions i, de passada, fer un recorregut cultural visitant el castell i la romànica església parroquial.

Eren els inicis de la gran tasca de recerca arqueològica i cultural de l'Agrupació Cultural «La Femosa», tasca reconeguda arreu de Catalunya i de més enllà, donant al poble d'Artesa una categoria que molts pobles i ciutats altisonants voldrien per a ells, deixant entre moltes coses el patrimoni d'un museu que és i serà pel futur, el testimoni d'una generació inquieta en benefici de la vila i en definitiva de Catalunya. I, ho dic amb tota propietat, fent justícia i valorant positivament, la constància cultural amb la publicació de la vostra revista que tant gentilment m'heu fet arribar i que, a través d'ella, m'ha fet conèixer i estimar el vostre poble.

Remenant papers vells (la meua dèria com a historiador després dels temps inicials de convivència amb els padellassos), vaig topar amb un Gallart, en un llibre de protocols de l'arxiu parroquial dels anys 1636-1644. Aquest cognom va alertar-me, lligant-lo amb Artesa, prestant-hi més atenció. I així va ser. Heus aquí un artesenc «Gaspar Gallart pagès d'Artesa, bisbat de Lleida» en un avançat gestor administrador del segle XVII.

Les persones grans (diguem de seixanta anys o més) hauran sentit a parlat de els fires de Verdú i, gairebé estic segur, que encara trobaríem algun pagès o ramblar d'Artesa que ens podria contar alguna facècia de quan hi hauria vingut a comprar una mula o un matxo o a vendre un pollí.

Era la nostra fira, la més important que es feia a Catalunya atorgada pel Rei Pere III (conegut pel del Punyalet) l'any 1378. la fira, que antigament durava més de quinze dies, a més de les transaccions de tota mena de bestiar i mercaderies, era punt de concentració i ajustament de tractes que prèviament hom havia convingut de trobar-s'hi. D'aquests se'n troben molts en els llibres de protocols, i generalment de llocs més apartats com eren «el Regne de França o el «Regne de Navarra, per citar-ne algun. Per exemple, l'argenter de Barcelona, Pere Farrell, el 16 de novembre de 1613, es compromet a obrar unes peces d'orfebreria pels pobles d'Albert i Vilamós de la Vall d'Aran i lliurar-les a Joan Benosa de Bossòst dins la vila de Verdú per la fira de Sant Marc (25 d'abril). Diguem que el fet de concentrar-se a Verdú per les fires, té una raonable explicació: per la protecció que rebien els mercaders, compromesa i atorgada pel citat Rei «**tant d'anada com de tornada**» amb els camins «exceptuant els lladres, saltejadors de camins, falsificadors de moneda, reus de lesa majestat i tots els malefactors...»

Cancel·lacions de tractes, de terres, d'estris, roba, cuir i fins a capítols matrimonials, que registren els llibres de la parròquia; donat el cas que els rectors exercien de notaris i en queda constància en uns apunts resumits dels llargs i repetitius documents notariais de l'època.

Gaspar Gallart, deuria ser (a més de pagès com puntualitza el document) un traficant espavilat, dins d'una societat d'analfabetisme generalitzat, que no tenia peresa de sortir d'Artesa, i amb el cavall sempre apunt per anar a guanyar uns diners allà on fossin i n'hi havia per remenar.

En el primer document que correspon al

26 d'abril de 1638, l'espavilat artesenc dóna «definició de comptes» als senyors Francesc Gerona de Blancafort i a Antoni Estadelles de Vilagrassa per la «tutela i cura» de l'administració dels seus bens. Són testimonis el recitor de Falset Magí Puig i Sebestià Navarro.

El segon document, està datat del dia 10 d'octubre de 1639 i pel que sembla, Guillem Oller «»paraire»» de la vila de Montblanc procurador i col·lector de les rendes de les monges del Monestir de la serra de Montblanc (actual església de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc) acusa rebut a Gaspar Gallart

d'Artesa diòcesis llerdensis del pagament o pensió de l'any 1628 que dit «artesa» havia de donar al citat convent per l'obtenció de censals a diferents particulars de Montblanc. Els testimonis són verdunins. Un és Perejuan Altisent escolà (estudiant) i l'altre és Andreu Talaveró d'una gran casa palau del segle XVII encara avui existent convertida en galeria d'art.

Em resta sols fet una invitació molt formal als artesencs i més encara al grup de La Femosa a trepitjar *in situ* els mateixos carrers que fa més de tres segles els corria l'artesenc Gaspar Gallart

Ramon Boleda i Cases

TRANSCRIPCIÓ LITERAL DELS DOCUMENTS

Die ut supra (1)

Gaspar Gallart pages del lloc de Artesa/ bisbat de lleyda fa diffinitio de comptes als Srs Francisco Gerona de blancafort Arche/ bisbat de Tarragona y a Antoni Joa- estalles de Vilag^a (2) de tots los comptes de la tutela/ y cura q de sos bens han tingut y raho de qualsevol administracions ey

Testes veney Maginus Puig Rector de/
Falset et Veney sebestia Navarro

est reg fol: 10

Die 10 8bris 1639 Verduni/ Guillem Oller Paraire (3) de la vila de Monblanch/ Procurador y Colec- tor de les rendes de les/ Monges del Monestir de la serra del Mon/ blanch y en dit nom y gratis Etc. ferme Apoca/ de rebuda a Gaspar Gallart Artesa dio/ -lledens- de tres lliures sis cents y vuit diners/ los quals son a compliment de la pensio del/ Any 1628 de aquell sensal que dit/ Artesa consigna a dit convent sobre alguns/ pariculars de Monblanch de propietat de/dos centes lliures y deu lliures pensio/ restant ell a luichio (lluició) y per raho de dita/ luichio les ha pagades dit Gallart/ y per gastos fets/ de set sous Etc. donantli lloc y cessio a dit Gallart/ pera cobrar les sobre-dites quantitats les quals/ formen co es 3 11. s. 8 y les 11 s. 411 3s. 8/ et fdeo-ey

Testes Perejuan Altisent escola
y Me Andreu Talavero

(1) Correspont al primer document, dia 26 de Abril de 1638 Verduni

(2) Equival a Vilagrassa

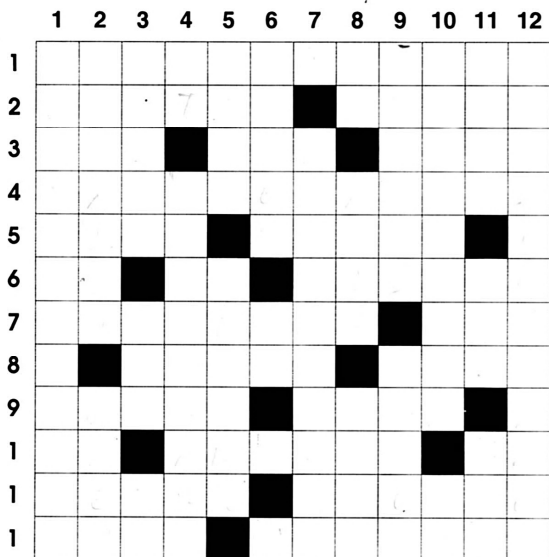
(3) Que té cura de la llana

MOTS ENCREUATS

(solucions a la pàgina 30)

HORIZZONTALS

1. Reconquerir, recuperar. 2. Emocionant. Vora, límit. 3. Institut Politènic Local. Entrant marítim gallec. Elevats de preu. 4. El seu nom oficial és el de Ribera de Cardós. 5. Al revés, lloc d'aigua al desert. Estireu, desapareu. Vocal. 6. Nostra Santíssima. Símbol del neodimi. Perills, incertituds. 7. Filòsof grec que vivia dins d'una bóta. Espasme ganyota. 8. Número romà. Al revés infant, jovenot. Familiarment, instrument per escriure. 9. Negre com el ..... Al revés, ministre del culte jueu. Vintena lletra catalana. 10. Prefix que significa *contra*, *amunt*. Al revés, Eduard ..... compositor i director d'orquestra. Societat Anònima. 11. Ressonància d'un tro. Relatiu al ull. 12. Un dels quatre sabors fonamentals. En femení, que pateix d'apatia.

VERTICALS

1. Reclamarà una cosa com a pròpia. 2. Engoleix, ingereixi. Ocell dels anàtids, silvestre o de corral. 3. Conjunt de persones. Organització Sindical Reaccionaria. Titani. 4. Bisbe d'Urgell, sant, festa el 7 de juliol. Individu d'un poble germànic. 5. Al revés, riu d'Albània que desguassa a l'Adriàtica. Adorno, ornamento. 6. En repòs o en calma. Negació. Cincents. La primera. 7. Ara l'última. Al revés, en femení que presenta polimeria. 8. Dos romans. Indoïràncics, indoeuropeus. Si la tanques no hi entraran mosques. 9. Sagrats. Beguda refrescant a base de llet. 10. Autor d'una traducció. Cinquanta-un. 11. Prefix grec *camp*. sufix d'alguns radicals orgànics. El de gemecs és molt sorollós. 12. Retornarà a la vida, reviurà.

L'EPIDÈMIA DE DE 1918 A ARTESA

FA 80 ANYS (1)

Introducció:

En aquests darrers mesos de 1998 i els primers de l'any vinent es compleixen vuitanta anys de l'epidèmia que ha causat més víctimes a nivell internacional. El virus que va causar la grip de 1918-1919 ha estat el més mortífer de la història. La pandèmia va tenir, pràcticament, abast mundial i les terres de Ponent i el nostre poble estigueren, també, molt castigades pels efectes de l'epidèmia. El record d'aquella terrible desgràcia que va afectar molta gent d'Artesa va estar molt temps present en el record dels artesencs que la van viure i sobre tot la van patir. Al llarg d'aquestes ratlles volem fer un balanç de tots els esdeveniments històrics que es van produir al nostre poble durant aquell temps, el qual està basat sobretot en les informacions periodístiques i documentals a què hem tingut accés, manca, però, els testimonis dels que ho van viure directament i també volem recordar totes les víctimes de la pandèmia més important que es recorda al nostre poble.

La grip és una malaltia produïda per un virus, transmissible per via aèria (via de contagi: ambient, gotes de saliva...), que es presenta en general, de forma epidèmica (quan la malaltia afecta un gran nombre de persones durant un temps). En l'actualitat conserva la seva morbositat, però no així la seva mortalitat, donat el coneixement sobre la terapèutica i la situació social i higiènica, malgrat les constants mutacions del virus productor i en funció d'aquestes la gravetat de la malaltia, rarament es mortal i en excepcions ho pot ser en persones d'edat avançada.

La grip del 1918 es va pre-

sentar de forma sobtada i va causar un gran trasbals social per la seva extremada morbiditat i mortalitat, ja que va causar més víctimes que la Primera Guerra Mundial i va desaparèixer de forma sobtada, sense que es poguessin explicar molts dels interrogants que va plantejar aquesta epidèmia d'abast internacional. Encara avui no està clar d'on va venir, uns diuen que sorgeix a conseqüència residual de la Primera Guerra Mundial i el consegüent debilitament general de la població, facilitat pel tràfec de tropes. Altres li atribueixen un origen oriental, com altres malalties desconegudes i encara d'altres li han atribuït un origen espanyol, anomenant-la «Grip Espanyola» potser perquè encara que també es donava en altres països, l'Estat espanyol va ésser el primer d'Europa a declarar obertament casos de grip a la primavera de l'any 1918. Els primers casos es van declarar els primers dies del mes de maig a Madrid, es tractava d'una afectació benigna, però molt extensa, que va atacar a una sisena part de la població. A Catalunya la incidència d'aquest brot de primavera fou menor, encara que la morbiditat fou bastant elevada, essent molt benigna i de curta durada. La simptomatologia era de febre alta sobtada, afectacions de les vies respiratòries, mal de cap i malestar general i recuperació bastant llarga, al voltant d'una setmana.

Quan va acabar l'estiu, l'epidèmia es va despertar de nou, esclatant durant la tardor d'una forma terrible a tot l'Estat i terrible també a Catalunya essent molt gran la repercussió que va tenir a tots els nivells, desconeixent-se, encara avui les causes que van provocar la seva

virulència, tot i que s'han efectuat especulacions en diversos sentits. La malaltia mostrava una simptomatologia molt greu i unes complicacions respiratòries temibles: pneumònia, bronconeumònia, septicèmia, etc., per la qual cosa va ser confosa amb diverses malalties de tipus respiratori i que cal tenir en compte a l'hora de fer balanç de la mortalitat causada per l'epidèmia gripal.

Aquesta catastròfica epidèmia va afectar a 500 milions de persones, dels quals 20 milions van morir. La major mortalitat es dona en les persones més joves i en les més grans. La majoria dels 20 milions de defuncions correspongueren, però, a adults joves. A l'Estat espanyol van morir 140.000 persones i la majoria el mes d'octubre de 1918.

Aquesta epidèmia de grip de 1918-1919 ha preocupat, des d'aleshores, científics de tot el món que no han trobat respostes convincents del per què aquesta infecció es va estendre de forma tant ràpida, va afectar tantíssima gent i va causar tantes víctimes. Les darreres investigacions que s'han realitzat sobre el virus, producte d'uns científics americans, apunten que el virus va passar del porc a l'home i no del pollastre a l'home, com s'ha defensat habitualment. Per intentar aclarir els dubtes que encara subsisteixen sobre el virus d'aquesta epidèmia s'està portant a terme una excavació, per part d'un equip de científics de la Universitat de Windsor (Ontàrio, Canadà), a la gelada illa de Spitzbergen, situada entre Noruega i Groenlàndia, per exhumar els cadàvers congelats de sis miners, morts l'any 1918 a conseqüència de la grip i enterrats en el seu sòl glaçat permanentment, per tal

d'extreure'ls-hi una mostra de teixit pulmonar per tal d'ésser analitzat per científics d'Anglaterra, Canadà, Noruega i els Estat Units d'Amèrica, per veure si es pot aclarir alguna cosa sobre el virus, en cas que sigui possible. No cal dir que l'excaució s'està efectuant amb les màximes precaucions possibles per tot l'equip que hi participa, ja que es desconeix si el virus està encara viu i pot afectar les persones.

Per conèixer i copsar la difusió i incidència de l'epidèmia de grip de l'any 1918 a Lleida i rodalies ens ha estat d'una inestimable ajuda les notícies que apareixen diàriament a la premsa local d'aleshores. Cal dir que molt nombrosa, ja que és potser l'època en què es publiquen simultàniament més diaris, en total en surten al carrer cinc: el País, el Ideal, el Diario de Lérida, el Correo de Lérida i el Pallaresa, cada un d'ells portaveu o reflex d'un grup o d'una tendència política. En aquesta tasca de recerca de notícies sobre el nostre poble

s'han repassat tots els exemplars d'aquests diaris¹, però la recollida no s'ha limitat només a les informacions referents a Artesa, sino que també s'han recollit totes les que ens podien donar una visió general sobre el desenvolupament i la incidència de l'epidèmia a Lleida i el seu entorn, a Catalunya i a l'Estat espanyol, així com a les informacions més significatives sobre les accions o mesures preses pels governants d'aleshores dels diversos llocs per fer front a l'epidèmia o les recomanacions mèdiques que es feien a la població en general per defensar-se i combatre la grip.

De la mateixa forma hem efectuat un repàs de diversos butlletins i revistes de tipus confessional o professional que es publicaven de forma periòdica en aquell temps, entre les que cal esmentar l'eclesiàtic Boletín Oficial del Obispado de Lérida², el Magisterio Leridano, revista professional dels mestres i el Boletín Médico, revista publicada pel Col.legi de Metges de la província de Lleida³, totes tres revistes ens

han donat inestimables referències directes o indirectes sobre el desenvolupament de l'epidèmia i en alguns casos les seves aportacions han tingut un paper clau en el coneixement d'alguns dels personatges que tingueren un paper important en el nostre poble durant el període d'afectació de l'epidèmia.

A nivell local d'Artesa per conèixer el desenvolupament, incidència i tractament de l'epidèmia de grip ens ha estat de vital importància la documentació existent a l'Arxiu de l'Ajuntament⁴, entre aquesta cal esmentar els llibres de defuncions i naixements, les actes de les sessions de l'Ajuntament, el llibre de matrícula i assistència de l'escola, la correspondència i els llibres de comptes, les actes de la Junta Local de Sanitat. També ha estat molt valuosos els testimonis d'algunes persones d'Artesa com l'Elvira Castillo, de Cal Peix i la Mercè Olomí, de Cal Peret del Pere.

L'epidèmia de 1918 a l'Estat espanyol i a les comarques de Ponent

A inicis del mes de setembre de 1918 els diaris de Lleida es comencen a fer ressò sobre l'aparició dels primers casos de grip en diversos indrets de l'Estat espanyol, tot i que es dona el missatge que no hi ha motiu d'alarma, ja que es tracta dels casos normals per l'època de l'any. Cap a finals de la segona setmana de setembre es comença a parlar d'un increment d'afectats en diverses províncies, però en tot cas s'apunta que es tracta d'un brot de tipus benigne, sense que hi hagi motiu per almar-se. A partir d'aleshores la situació s'agreuja a moltes parts de l'Estat, segons es dedueix de les notícies publicades, en les quals es parla de greus complicacions en la situació sanitària, es diu que la grip i altres afeccions afins es van estenen d'una forma alarmant, la qual cosa obligà al Ministeri de la Governació i la Direcció General

de Sanitat a ocupar-se seriósament del problema. Els mateixos Maura, Dato i Garcia Prieto confirmen que en alguns indrets la situació comença a ésser preocupant i que el mal es va estenen, tot i que no hi ha motiu d'alarma. En una informació publicada al Ideal del 18 de setembre, es diu que l'epidèmia semblava ser una derivació de la grip, amb caràcters de major gravetat, sense que els metges es possessin d'acord en definir la naturalesa del mal, tot i que s'estava estudiant detingudament, es parla que la malaltia començava amb grans dolors de cap, després sobrevenien marejos i vòmits continuats i en molts casos els malalts acabaven per morir-se.

Per les informacions que apareixen en els dies següents del mes de setembre es va veient com l'epidèmia es va estenen

pràcticament per tot l'Estat, en llocs on el nombre d'afectats és molt gran i fins i tot es produeixen algunes defuncions. S'explica que el mal afecta sobre tot les persones adultes joves i respecta els infants i els vells. Un reflex de la gravetat de la situació sanitària de finals de setembre el trobem en la suspensió, fins a mitjans d'abril següent, del Congrés Nacional de Medicina que s'havia de celebrar el mes següent. Només el dia 21 de setembre es diu que les expectatives són més optimistes que en dies precedents perquè havia començat a ploure amb caràcter de temporal i es pensava que la pluja mitigaria els efectes de l'epidèmia, ja que es tenia el convenciment que l'epidèmia de grip podria anar lligada a la gran sequera que patia el país, una de les més greus que es recordava.

Però sembla que les pluges

Grippe

Se evita y cura siempre esta enfermedad haciendo uso una sola vez del **ANTI GRI PAL** del Dr. Sacristán. Los Señores Médicos que lo han empleado certifican sus curaciones en un sólo día. Se encuentra en todas las Farmacias a 2'25 pesetas frasco. En Madrid casas de Perez Martín y Martín y Durán Alcalá 7 y 9 y Marlana Plineda, 12.

Anúnci que apareix al DIARIO DE LERIDA des de 14 de novembre fins a l'u de desembre de 1918

no van tenir l'efecte que tothom desitjava ja que durant el mes d'octubre l'epidèmia arribà al seu punt més àlgid i s'esten pràcticament per tot l'Estat, encara que no a tot arreu presenta la mateixa gravetat. Hi ha indrets on pràcticament no es salva ningú de l'atac del mal, es parla que hi ha famílies senceres al llit afectades pel mal i on el nombre de morts es força important, la qual cosa obliga a suspendre les festes, com a Saragossa on es van suspendre les festes del Pilar, a tancar escoles, i altres centres d'ensenyament superior. Però en altres indrets les conseqüències de l'epidèmia són més benignes, amb un nombre molt baix d'afectats i amb poques defuncions, la qual cosa desorienta a tots els especialistes. Fins i tot hi ha zones en què l'epidèmia ha causat estralls al costat d'altres on la seva incidència fou pràcticament imperceptible, cosa que també es dona a les nostres terres com veurem més tard.

A partir de la darrera setmana d'octubre la situació es va normalitzant, el nombre d'afectats a tot l'Estat va baixant i baixa també el nombre de defuncions, que a finals de mes són ja pràcticament inexistent, fins arribar a mitjans de novembre en que la situació sanitària es dona pràcticament per normalitzada. Tot i que a la primavera següent apareix un nou brot de grip que també tindrà funestes conseqüències en moltes parts de l'Estat.

Seguint les notícies locals de la primera lleidatana del mateix any es té la impressió que els primers casos de grip apareixen

a Lleida i els seus entorns també a principis del mes de setembre, tot i que sembla tractar-se de casos aïllats. Sembla que no és fins a mitjans de mes que s'incrementen de forma alarmant el nombre d'afectats, encara que la situació és poc preocupant. No serà fins a les darreres setmanes de setembre que la important extensió de l'epidèmia comença a preocupar les autoritats polítiques i sanitàries, preocupació agreujada per les alarmants notícies que arriben d'altres indrets de l'estat o per les impressions que es transmeten des del Govern.

Conscient de la gravetat que podia adquirir l'epidèmia a les nostres terres, el 20 de setembre a les 7 de la tarda es reunia la Junta Provincial de Sanitat, convocada pel Governador Civil i de la qual en formaven també part l'alcalde de Lleida i l'Inspector Provincial de Sanitat. En aquesta sessió, segons s'explica en els diaris dels dies següents, es van analitzar les dades oficials rebudes pel Govern Civil i per la Inspecció de Sanitat, així com altres dades aportades pels mateixos membres de la junta, arribant-se a la conclusió que la situació no es podia qualificar de greu, ja que l'epidèmia oferia caràcters benignes, essent lleu la mortalitat tenint en compte l'elevat nombre d'afectats que hi havia. Malgrat aquesta constatació s'acorda prendre algunes mesures de caràcter general per tractar d'aminorar el risc d'infecció i es creu convenient difondre preceptes "higiènics i de profilaxi" per ajudar a fer front de forma individual a l'epidèmia, els

quals foren els següents: Apartar-se dels llocs tancats i molt concorreguts, permanència prolongada a l'aire lliure, evitar refredaments, neteja diària de les vies respiratòries altes i de la boca i faringe amb líquids antisèptics, administració de càpsules d'Eucaliptol, Gomenol, ... per desinfectar les vies respiratòries, aigua-batre les habitacions amb anti-sèptics com el Zotal, netejar els vàters i sifons amb Zotal i sulfat de ferro i vigilar i tenir cura de qualsevol indisposició, sobre tot les relacionades amb les simptomatologies de la grip.

Des de la Junta Provincial de Sanitat es transmet el missatge que la situació és poc preocupant i que no hi ha motiu d'alarma. S'acorda també que l'Ajuntament de Lleida dictarà un ban, signat pel seu alcalde, Humbert Torres, amb mesures de tipus sanitari per a la població de Lleida, que foren les següents: Tapar la carn amb draps o gasses als establiments de venda de carn al públic, prohibició als comerços d'embolicar comestibles amb paper de diari, prohibició de venda de llet de cabra munyida directament al carrer, comunicació a l'alcaldia per part d'hostals i posades de les malalties que sofreixen els viatgers, treure els fems dels estables diàriament i desinfectar el sòl amb aigua amb sulfat de ferro i prohibició de tirar escombraries, espolsar roba o catifes a la via pública i adulterar llet, vins i altres articles de consum. Sembla que la vigilància del compliment d'aquestes mesures a Lleida va ser molt estricta, ja que apareixen en els diaris diverses notícies de

sancions per l'incompliment d'algun d'aquests preceptes. Algunes d'aquestes mesures, com veurem, tindran també repercussió al nostre poble, ja que foren recollides en les recomanacions que va dictar la Junta Local de Sanitat d'Artesa.

Tots els diaris de Lleida es fan ressò l'endemà o en dies següents de la reunió de la Junta Provincial de Sanitari en difonen les recomanacions i intenten transmetre el missatge de tranquil·litat. A partir d'aleshores comença a sorgir un degotall important de notícies sobre l'epidèmia de la grip a la ciutat de Lleida i diversos indrets de les comarques de Ponent, les quals ens van donant una idea bastant exacta del seu desenvolupament, extensió i efectes, que com es veurà en alguns pobles, com a Artesa, va tenir un efecte funest, un elevadíssim nombre d'afectats i moltes defuncions, cosa que contradirà les impressions optimistes sorgides de la reunió de la Junta de Sanitat.

El Boletín Médico del mes d'octubre destacava que durant el setembre passat la salut de la ciutat s'havia vist fortament alterada per l'epidèmia de grip, però que no havia causat tantes víctimes com pregonaven els alarmistes, que propagaven les més terribles notícies. S'esmenta que els afectats han estat molts, però poques les defuncions i que la reunió de la Junta Provincial de Sanitat havia tornat la calma a la població. Diu també que la grip s'havia propagat ràpidament, tot i que havia desaparegut quasi totalment, que el període àlgid d'afectació de la malaltia era curt, però les convalescències llargues i pesades, ja que els afectats quedaven molt dèbils i, per fi, que l'epidèmia havia atacat els adults joves.

En contra de les favorables expectatives que es dona des del

Boletín Médico, sobre la desaparició total de l'epidèmia al mes de setembre i les impressions generals de benignitat del brot, la grip continuà amb més virulència durant tot el mes d'octubre, període que fou el més àlgid d'afectació de la malaltia a les comarques de Ponent. De fet des de la darrera setmana de setembre comencen aparèixer als diversos diaris de Lleida notícies força alarmants sobre el desenvolupament i conseqüències de l'epidèmia en diversos indrets, entre ells la mateixa capital, informacions alarmants que continuaran, pràcticament, durant tot el mes d'octubre.

LA EPIDEMIA
REINANTE SE EVITA DESINFECTANDO CON
ZOTAL
Y LAVANDOSE CON EL GRAN ANTISEPTICO
JABON ZOTAL

DIARIO DE LERIDA, 27 D'OCTUBRE DEL 1918

Els diaris de finals de setembre es fan ressò de la gravetat de la situació a la Granja d'Escarp, amb un augment constant d'afectats per l'epidèmia, així com del tancament de les escoles de Torà, per ordre de la Junta Local de Sanitat, ja que en aquesta població segarrenca s'havien produït 18 defuncions en el decurs dels darrers dies. A principis d'octubre la situació comença a agreujar-se, les notícies que apareixen són alarmants per una banda s'informa del tancament de les escoles d'Alcarràs i Organyà i per l'altra que l'epidèmia tenia funestes conseqüències a la Granadella amb molts afectats i 16 defuncions en pocs dies i que a Torrefarrera l'epidèmia havia pres grans proporcions.

Al llarg dels dies següents les notícies dels diaris sobre la grip continuen essent greus, amb informacions de tancament de les

escoles de Torre-serona, Bovera, Castellnou d'Oluges, Artesa de Lleida, Sarroca de Lleida, etc., notícies que s'aniran repetint fins a la publicació d'una Reial Ordre del Ministeri d'Instrucció Pública ordenant el tancament, a causa de l'epidèmia, de tots els centres oficials i particulars d'ensenyament.

En aquest mateix aspecte al Diario de Lérida del 6 d'octubre es dona compte de l'ordre del Governador en la qual es prohibeixen els actes públics amb grans aglomeracions de gent. Durant tot el mes i el següent apareixen algunes notícies de suspensió de festes majors, com

les de la Poble de Cérvoles, Torrefarrera, els Alamús, etc.; es suspelen també algunes fires importants, com les de Tírvia, Maials, etc.. També, la gravetat de la situació, aconsella l'ajornament fins a la primavera següent del concert que havia de fer l'Orfeó Català a Lleida, acte que estava programat per a principis d'octubre

i que es celebrava en benefici de la construcció del pavelló de nens del nou hospital. Així mateix, per la mateixa causa, s'ajorna la festa que havia de celebrar Joventut Republicana el diumenge 20 d'octubre.

A mitjans d'octubre, com a conseqüència de la gravetat que ha pres la situació de l'epidèmia a les comarques de Ponent, la Junta Provincial de Sanitat, en la seva sessió del 16 d'octubre pren l'acord de prohibir la visita als cementiris els dies de Tots Sant i les Ànimes, prohibició que s'anirà recordant a tots els diaris de forma periòdica.

Les notícies que apareixen en els diaris de Lleida del mes d'octubre sobre l'epidèmia de grip en donen una idea de la gravetat de la situació, així de l'extensió geogràfica que va prenent. Segons aquestes fonts, a principis d'octubre els pobles més afectats són Torà, la Granadella,

la Granja d'Escarp, Organyà, Torrefarrera, el Palau d'Anglesola, Alcarràs i Lleida, entre altres. A mitjans i finals d'octubre, segons es dedueix de les informacions d'aquests mitjans, els pobles més castigats seran: Artesa de Lleida, Almenar, Alcarràs, Balaguer, Bovera, Cervera, Artesa de Segre i Alpicat, entre altres. Però al costat d'aquestes notícies alarmants sobre la incidència de la grip en diversos pobles, en trobem d'altres referents a pobles on la incidència de l'epidèmia era quasi nula o benigna com a el Soleràs, Castellans o Aspa, entre altre, amb la qual cosa s'intentava contrarestar les informacions pessimistes amb un missatge de tranquil·litat i normalitat quotidiana, reforçats per les altres notícies sobre els diversos esdeveniments i actes que es van produint i celebrant a tot arreu, ja que tot i que assenyalem la presència important de les notícies sobre l'epidèmia, és ben cert que aquestes ocupen a tots els diaris una part ben petita.

Una mostra d'aquesta normalitat quotidiana en els llocs o persones no afectats per l'epidèmia la tenim en la nota apareguda a el País del 10 d'octubre, en el moment més àlgid de l'epidèmia a diversos indrets, d'una excursió amb bicicleta de Lleida a Artesa de Lleida, organitzada pel club ciclista lleidatà el «Veloz», a realitzar el següent diumenge dia 13, amb sortida prevista per les 7 del matí des del Bar Salvat, seu social del club i arribada prevista al nostre poble per les 12. L'excursió es va celebrar amb tota normalitat, sembla que amb una bona aflluència de participant, tot i que la premsa de dies posteriors no explica el panorama que es van trobar a Artesa els ciclistes, on l'epidèmia de grip estava prop del seu punt culminant.

Als diaris del mes d'octubre es dona compte també de les diverses accions dutes a terme per les autoritats civils i sanitàries per fer front a l'epidèmia, al mateix temps que es donen consells

mèdics i remeis sanitaris, com els deu consells que publica el Diario de Lérida del 12 d'octubre, o Anuncis com el de Zotal que apareix en diversos diaris, en alguns fins i tot a primera pàgina i que deia «La epidèmia reinante se evita desinfectando con Zotal i lavándose con el gran antiséptico jabón Zotal».. Així mateix es publiquen entrevistes i impressions d'autoritats sanitàries, com la que concedeix el 19 d'octubre el Dr. Cava, Inspector Provincial de Sanitat interí, al Correo de Lérida, en la que destaca que el nombre d'afectats es va reduint i que encara ha de baixar molt més en els pròxims dies, si continuen les pluges que havien començat feia poc; esmenta també els pobles on l'impacte de la grip havia estat més fort; repassa les causes per què l'epidèmia s'havia propagat amb tanta celeritat, extensió i contudència; diu que a Lleida s'havien produït, fins aleshores, entre nou i deu mil casos, calculant-se en uns dos mil els més greus i s'intenta donar un missatge de tranquil·litat, així com de control de la situació.

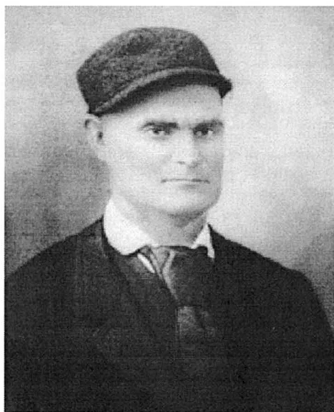
El Diario de Lérida del 18 d'octubre, en la seva primera pàgina, recomana acudir També a la Immaculada, ja que la medicina i les autoritats sanitàries no poden aturar el mal. En un sentit semblant es manifesta el Boletín Oficial del Obispado de Lérida del 16 d'octubre, en el que una circular del Governador Eclesiàstic, Rafael Garcia, aconsella «elevar el corazón y los ojos hacia el cielo invocando la divina piedad y misericordia» i recomana que els capellans i comunitats religioses «redoblen sus oraciones; y les autorizamos para que si la necesidad lo reclama, celebren pùblicas rogativas con exposición de su Divina Majestad, aprovechando cuantas oportunidades se les ofrezcan para dar a entender al pueblo fiel que el medio más provechoso y eficaz para aplacar la divina justicia irritada por nuestros pecados, es mejorar las costumbres, recurrir a la oración y ofrecer al señor obras de mortificación y penitencia» i recomana

també la colecta «*pro vitanda mortalitate*».

A partir de finals d'octubre fins a mitjans de novembre les notícies que es van publicant són cada cop més optimistes, en el sentit que els efectes de l'epidèmia remetien en els indrets en que s'havia presentat amb més virulència i que baixava el nombre de defuncions pràcticament a tot arreu. Durant el novembre veiem que es van obrint totes les escoles que s'havien clausurat a principis i mitjans del mes anterior, amb la qual cosa augmenta la sensació de tornada a la normalitat. Així mateix la premsa es fa ressò que el Governador Civil demana, a principis de novembre, a tots els alcaldes que enviïn a la Inspecció Provincial de Sanitat un informe detallat de totes les defuncions ocorregudes els mesos de setembre i octubre, amb l'edat, sexe i malalties que les havien ocasionat, en un intent de fer balanç oficial del efectes de l'epidèmia. Malgrat aquesta sensació de normalitat, la remissió total de l'epidèmia a les comarques de Ponent no es produeix fins a mitjans de desembre, ja que durant el mes de novembre hi ha alguns pobles en què l'epidèmia continua amb molta virulència, com a l'Albagés i en alguns llocs dels Pirineus, tal com ho reconeixia el part sanitari del Boletín Médico de l'1 de desembre, en que qualificava la situació sanitària com a normalitzada, amb una extinció palatina de la grip fins a desaparèixer durant el mes de novembre, tot i que reconeixia que hi havia alguns focus disseminats en diversos pobles de la província.

Com a resum podem apuntar que els efectes de l'epidèmia de grip es van estendre per totes les comarques de Ponent, tot i que la seva incidència no va ser uniforme a tot arreu, donant-se casos de pobles extremadament afectats, en els que pràcticament tots els seus habitants van contraure la malaltia i en els que es van produir un nombre important de defuncions, al costat

d'altres en els que la epidèmia a penes va tenir incidència i que a nivell general va afectar sobre tot a adults joves, situant-se la franja d'edat de màxima mortalitat entre els 20 i 40 anys.

Manuel Bosch Morera

Dolors Gallart Bosch

Avi i neta de cal Pere Juganet

L'epidèmia de grip de 1918 a Artesa de lleida

Tot i que no disposem de cap informació sobre les dates en que es detecten els primers afectats per l'epidèmia de grip al nostre poble, tenint en compte la documentació de que disposen, creiem que no és gens agosarat afirmar que a finals de setembre deurien sorgir els primers casos d'afectació manifesta de la malaltia, tot i que en els primers dies no es deurien produir defuncions, ja que aquest període correspondria a l'etapa d'incubació de la malaltia, podent-se situar l'etapa més àlgida d'incidència de l'epidèmia entre els dies 10 a 25 d'octubre, amb un descens d'afectats a partir d'aleshores i fins a mitjans de novembre en què, a nivell local, es dona per extingida.

La primera defunció per causa directa o indirecta de l'epidèmia es produeix al nostre poble el dia 7 d'octubre a les quatre de la tarda i va ser el nen de 5 anys, Fernando Castillo Solé, de Cal Peix, mort d'una broncopneumònia, segons s'especifica al certificat de defunció, el difunt era fill de Josep Castillo Mir (mort el 12 de juny del mateix any) i de Maria Solé Batlle i la darrera víctima fou Maria Panes Quadrat, de 28 anys, filla de l'Albagés i casada amb Ramon París, que va morir el dia 3 de novembre, a les 8 de la tarda, d'una broncopneumònia, segons s'especifica també al certificat de defunció. Entre mig d'ambdues es produeixen 19 defuncions més, totes elles concentrades en un

període de vint-i-set dies, havent-hi dies en que es donen dues i tres defuncions i fins i tot un dia en que hi ha dues defuncions en una mateixa casa, com a Cal Pere Joanet en què van morir el mateix dia l'avi, Manuel Bosch Morera i la neta Dolors Gallart Bosch.

En el recompte de defuncions produïdes al nostre poble durant el període d'afectació de l'epidèmia hi hem inclòs, a més dels que en el certificat de defunció s'especifica que moren a causa directa de la grip, tots els que moren per altres malalties de tipus respiratori que poden considerar-se complicacions dels processos gripals.

Josep Gallart
i Maria Rodríguez

1- Volem agrair a tot el personal de la biblioteca de l'Istitut d'Estudis Ilerdencs les facilitats donades en la consulta dels diversos volums de la premsa de l'any 1918, així com altres butlletins i revistes d'aquesta època.

2- Agraïm a mossèn R. Viola, arxiver del Bisbat de Lleida, les informacions que ens va donar sobre mossèn Pere Cunillera i per la consulta del Boletín Oficial del Obispado de Lérida.

3- Cal agrair particularment als Srs. Jaume Miró, Antoni Consuegra i en general a tot el personal del col·legi de Metges, les facilitats en la consulta del Boletín Médico.

4- Un agraïment molt especial a la Cèlia Argilés i a l'Anna Drudis per les facilitats que sempre ens han donat en la recerca i consulta de documents de l'Arxiu Municipal d'Artesa

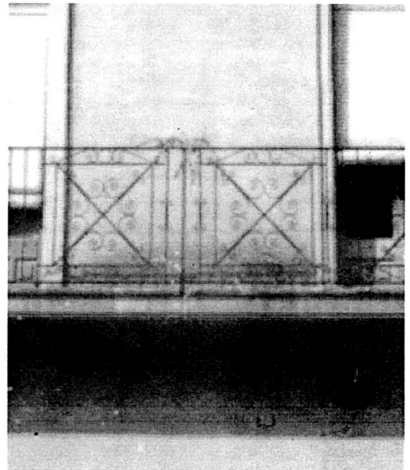
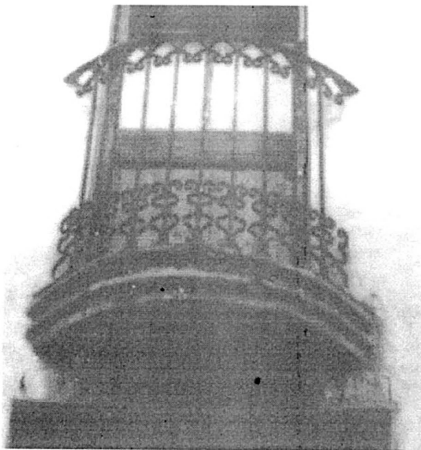

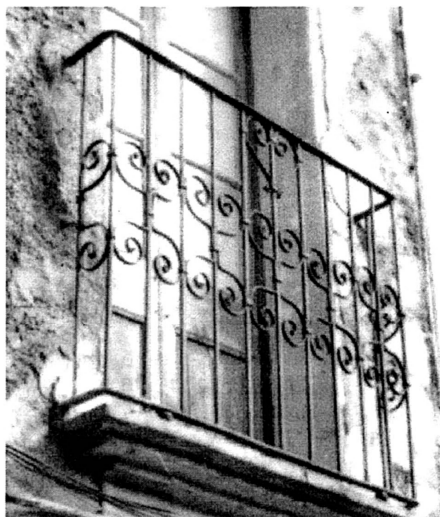
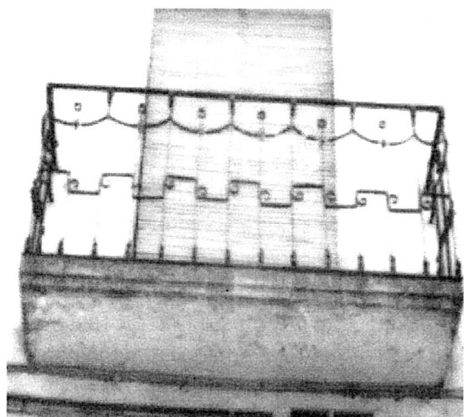
EL REPORTATGE

Aquesta vegada, a través de les fotografies, us convidem a fer un recorregut pels carrers d'Artesa per mirar els diferents dibuixos de les baranes dels balcons. Segurament que si fóssim una mica curiosos i miréssim detingudament els balustres dels balcons de moltes cases, podríem endevinar l'època (a Artesa, però, no tenim balustres gaire vells) en què van ser construïts i, fins i tot, el ferrer que els va fer. Tots sabem que les modes són canviants i, en aquest cas que ens ocupa, han canviat les modes, però també la tècnica o els mitjans per a construir els balustres. Els més vells tenen molts elements de forja, elements que van ser canviats, progressivament, per motius decoratius prefabricats i, fins i tot per alguns de ferro colat. Tots els elements vells són subjectats mitjançant la tècnica del reblatge, no així els nous que a més de no presentar cap element de forja, van sempre soldats. No cal dir que d'aquests darrers, en aquest reportatge, no en trobareu cap.

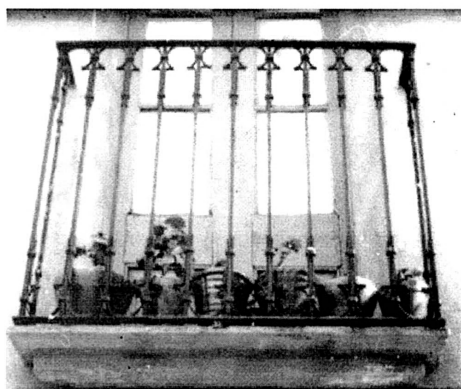
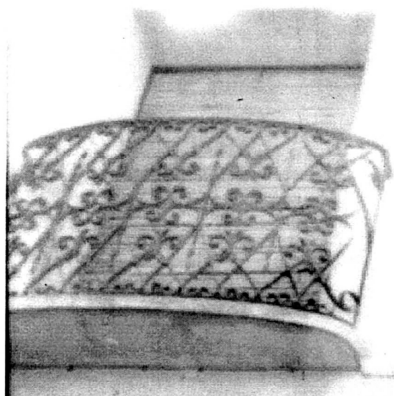
Com és el nostre costum, no indiquem al peu de cada fotografia el lloc exacte on es troba aquest o aquell balcó. No ho fem perquè segurament ens fariem un embolic en explicacions innecessàries. Com que els balcons de les fotografies o rèpliques molt semblants els podem veure per tots els carrers, ens agradaria que cadascú pel seu compte, tot passejant, alcés el cap per mirar balcons. A vegades, si som una mica observadors, ens podem trobar amb alguna sorpresa agradable.

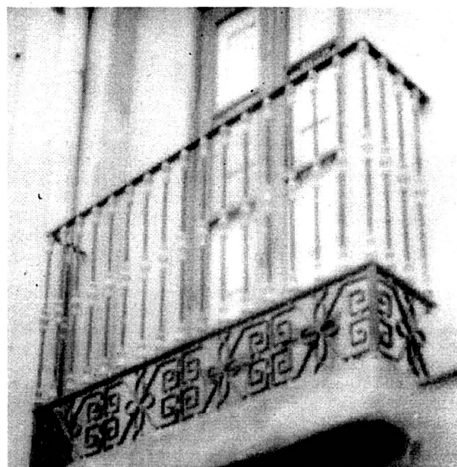
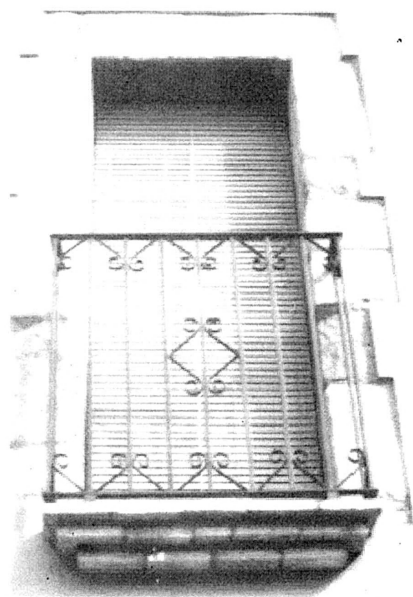
Degut al curt espai de que disposem, no i hem pogut posar tots els balustres que tenim fotografiats. Ens ha semblat bé de fer-ne una tria d'entre els que hem trobat més representatius. És clar que això és sempre al gust de l'observador. Vinga, doncs, a mirar balcons!

COSES DEL FOLKLORE

Fa més d'onze anys (era a l'octubre del 1987) que al núm. 88 de LA FEMOSA, vaig començar a publicar cada mes un article sobre el nostre folklore, el folklore artesenc. Com en totes les coses, també en el folklore se m'han acabat tots els temes dels quals era capaç de parlar-ne. És només per això que aquest és el darrer article que escric sobre la cultura popular artesenca. De fet, ja en aquest darrer any, els temes de què m'he ocupat, ja no eren ben bé folklore artesenc, sinó una visió del nostre folklore local comparat amb el dels altres pobles de les comarques de Ponent, per a demostrar que en el folklore, pràcticament no hi ha res que sigui estrictament local. Em sembla que això ha quedat suficientment clar en els darrers articles que he publicat.

Per acabar, doncs, amb aquests onze anys de parlar del folklore artesenc, avui m'ha semblat bé publicar una tria de cobles populars (extretes totes del *Folklore de Catalunya* de Joan Amades) que parlen de pobles de la nostra rodalia. D'aquest tipus de cobles n'hi ha una infinitat al folklore de Catalunya, però com és lògic, només he seleccionat les que parlen dels pobles més a prop nostre; pobles del Segrià o comarques veïnes. Val a dir que cap variant d'aquest tipus de cobla no n'he pogut trobar al nostre poble. Cobles que des d'Artesa parlessin d'altres pobles o que d'altres pobles parlessin d'Artesa. Per això mateix, penso, que val la pena que els lectors de LA FEMOSA les puguem conèixer, ja que, al cap i la fi, són ben divertides. Aquí van:

A Albatarrí venen blat,
a Montoliu les porgueres,
al poble de Sudanell
la flor de les xiques negres.

Les noies d'Albatarrí
no poden caminar.
Totes porten cotilla
i no es poden acotxar.

Les millors ciutats de Lleida
són d'allà d'allà del riu:
Torres de Segre, Albatarrí,
Sudanell i Montoliu.

Si voleu que us les digui
les quatre ciutats que hi ha:
el Cogul, l'Albagés,
Torrebesses i Cervià.

Si voleu que us les digui
les quatre ciutats del món,
Mollerussa, Fondarella,
Miralcamp i Sidamon.

Sant Joan de Cornudella,
Sant Sebastià de Maials
i la Verge de Loreto
patrona de Llardecans.

A Serós fan l'àngel fart,
a Aitona Sant Gaietano
a Maials sant Sebastià
i a Alcarràs Sant Jordi és l'amo.

Sant Gaietano d'Aitona
i l'àngel fart de Serós,
Sant Jordi de la Granja
val més un que no pas dos

A Serós fan l'àngel fart,
a Aitona, bojós o boges.
A Soses són els meixuts
i a Alcarràs farts de sopes.

A Belianes fan sant Jaume,
a Maldà sant Agustí,
a Tàrrega Santes Espines
i a Sant Marí, sant Martí.

A Argentona venen l'oli
a Cabrera venen la sal
a Dosrius venen vinagre
i a Órrius fan l'enciam

A Butsenit venen oli
a Montgai venen sal
a la Sentiu el vinagre
i a Balaguer l'enciam.

A Penelles venen sal,
a Rosselló venen oli
a Alpicat venen els alls
i Almacelles fan l'allioli.

A Malpartit fan sopes
a Alguaire les escudellen
a Rosselló hi posen l'oli
i a Almacelles se les mengen.

A Alguaire no xerren gaire
a Almenar, si fa o no fa,
a Algerrí ni una cotorra
i a Tragó no pot anar.

Gent d'Alguaire,
gent de mal flaire.
Gent d'Alpicat,
gent de maldat.

Alguaire, los agullaires.
Almenar, los afumats.
Almacelles los puntosos
i Albesa los desgraciats.

A la Sentiu són guixaires,
a Montgai són saboners.
a Agramunt són torronaires
i a Puigverd (d'Agramunt) són vivanders.

A Belcaire, són gent d'aire,
a Bellmunt són gent de bé,
a Linyola fan tabola
i a Castellserà també

A Tamarit ballen coques,
a Ferren pelen gats,
a Altafulla mosquitella
i a la Torre, escarabats.

A Aitona són los que llauren,
a Serós porten lo jou,
a la Granja les esquelles,
les noies del carrer nou.

A Bovera són que llauren
a Maials porten el jou,
a Llardecans les esquelles
les xiquetes del carrer Nou

A Menàrguens fan pregàries
a Rosselló fan processó.
Ja surten los de la Torre
i apedreguen lo rector.

A Massalcoreig, tu rai,
a Miquenença, ai, no res:
a la Granja, ai la mare
i a Serós no tindreu fred.

A Fraga diuen barral,
a Miquenença gorgoreta,
a Massalcoreig silló

i a la Granja cantereta.
Clascamolls de Mollerussa,
Ventallets de Miralcamp,
Ratetes de Fondarella,
Cagacelles del Palau.

Per vencils a Sarroca,
per carbó a Almatret,
per càntirs i tenalles
al poble de Miravet.

Ai balanci, balanci,
ai balanci de Serós,
que de tan tips de tocino
se'ls ha fet lo cul gros.

A Massoteres són gitanos,
guissonesos són puputs,
a Torà les culleretes
i a Solsona escorxar rucs

El vi del Vendrell fa mal al clatell,
el de Sant Sadurní fa adormir,
el del Priorat fa mal de cap
i el del Serral no fa ni bé ni mal.

La Figuera està molt alta,
Margalef en un forat,
la Bisbal en una roca
i Cabassers molt amagat.

I amb aquesta darrera cobla, popularíssima (també l'hem recollit a Artesa), donem punt i final a aquestes pàgines dedicades al folklore. Com que ara no podem dir a reveure o, si s'escau fins el mes que ve, diem adéu i gràcies. Gràcies per la vostra paciència i fidelitat de tant temps.

A. C.

SOLUCIONS DELS MOTS ENCREUATS

Horizontals: 1. Reconquistar. 2. Emotiu. Marge. 3. IPL. Ria. Cars. 4. Vall de Cardós. 5. Oasi. Tireu. U. 6. Ns. Nd. Riscos. 7. Diogenes. Tic. 8. I. Mocós. Boli. 9. Carbó. Rabí. T. 10. An. Toldrà. Sa. 11. Retrò. Ocular. 12. Àcid. Apàtica.

Verticals: 1. Reivindicarà. 2. Empassi. Ànec. 3. Colla. Osr. Ti. 4. Ot. Longobard. 5. Drin. Decoro. 6. Quiet. No. D. 7. U. Polimèrica. 8. Mi. Aris. Boca. 9. Sacres. Batut. 10. Traductor. Li. 11. Agro. Oil. Sac. 12. Ressuscitarà.

